

Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi Örneğinde

Kazakistan'da Siyasî Baskı

Ercan çelebi

Öz

Rusya'da Çarlığın 1917 Bolşevik İhtilâli ile birlikte yıkılmasından sonra yeni Sovyet ideolojisi, halk kitlelerinin ve hatta bireylerin bütün hayatlarını kuşatan ve belirleyen, asıl, temel ve tek ideoloji oldu. Bütün Sovyet vatandaşlarından beklenen rejime itaat etmek ve Sovyet ideolojisine sahip çıkılmasıydı. Bununla birlikte Sovyet ideolojisi ile uzlaşamayan ve çatışanlar, *halk düşmanı* olarak görüldü. Sovyet Rusya'da rejimin ve ideolojinin korunması sorunu, siyasî baskıları artırdığı gibi, bir devlet terörünü de ortaya çıkardı. Özellikle Stalin dönemi rejimle çatışanların tutuklandığı, sürgün edildiği, kamplarda tutulduğu ve öldürüldüğu bir *kızıl terör* dönemi oldu. Bu durum Sovyetlerde düzenli ve özel hapishaneler, filtreleme ve esir kampları, işçi ıslâh kolonileri, özel yerleşimler ve bilimsel hapishanelerden oluşan bir Sovyet Gulag Sistemi'ni de beraberinde getirdi. Siyasî baskılara ayrıca aydınlar, bilim adamları ve bilimsel kuruluşlarda marûz kaldı. Bu çerçevede Aktöbe Bölgesi'ni tarihî, coğrafi, jeolojik ve sosyo-kültürel bakımlardan araştırmak amacıyla kurulmuş olan Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi ve onun üyeleri arasında bulunan Kудaybergen Kuanovich Zhubanov, Tel Bukpanuly Zhamanmurunov, Nikolai Alekseevich Kadochkin, Boris Vasilievich Tishkov, Gavriil Yemelyanovich Petryuk ve Salykh Ainabekov'da siyasî baskıya marûz kalanlar arasında yer aldı. Siyasî baskılar ve Sovyet terör devresi, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihi'nin de trajik bir dönemini oluşturdu. Bununla birlikte Kazakistan'ın 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını kazanmasından sonra gerek bu kötü devrenin bıraktığı izleri hafızalardan silmek, gerekse siyasî baskı mağdurlarına itibarlarını iade etmek için önemli adımlar atıldı. Bu çalışmada 26 Mayıs 1926'da kurulan Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'nin kuruluşu, faaliyetleri ve üyelerinin Stalin döneminde marûz kaldıkları siyasî baskılar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Stalin Dönemi, Siyasî Baskı, Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi.

Political Repression In Kazakhstan On The Example Of The Aktöbe Branch Of The Society For The Study Of Kazakhstan

Abstract

After the collapse of Tsarism in Russia with the 1917 Bolshevik Revolution, the new Soviet ideology became the main, basic and only ideology that surrounded and determined the whole lives of the masses of the people and even individuals. However, those who could not come to terms with the Soviet ideology and were in conflict were seen as public enemies. The problem of preserving the regime and ideology in Soviet Russia brought political repression and state terror. Especially the Stalin era was a period of red terror in which workers, peasants, rich people, soldiers, politicians, women and children were arrested, exiled, kept in camps and killed from time to time. This brought about a Soviet Gulag System in the Soviets, consisting of regular and special prisons, filtering and prison camps, correctional worker colonies, special settlements and scientific prisons. Intellectuals, scientists and scientific organizations were also exposed to political pressures. In this context, Kazakhstan Research Association Aktöbe Branch, which was established to investigate the Aktöbe Region in historical, geographical, geological and socio-cultural terms, and its members Kudaybergen Kuanovich Zhubanov, Tel Bukpanuly Zhamanmurunov, Nikolai Alekseevich Kadochkin, Boris Vasilievich Tishkov, Gavriil Yemelyanovich and Salykh Ainabekov is among those exposed to political pressure. Political repressions and the Soviet terror circuit created a tragic period in the History of the Kazakh Soviet Socialist Republic. After Kazakhstan gained its independence on December 16, 1991, important steps were taken to erase the traces of this bad period from the memories and to restore the dignity of the victims of political pressure. In this study, the establishment and activities of the Kazakhstan Studies Association Aktöbe Branch, which was established on May 26, 1926, and the political pressures that its members were subjected to during the Stalin period are discussed.

Key words: Kazakhstan, Stalin Period, Political Repression, Aktöbe branch of the Society for the Study of Kazakhstan.

Политические Репрессии В Казахстане На Примере Актюбинского Филиала Общества Изучения Казахстана

Резюме

После краха царизма в России в результате большевистской революции 1917 года новая советская идеология стала главной, основной и единственной идеологией, которая окружала и определяла всю жизнь масс людей и даже отдельных лиц. Однако те, кто не мог смириться с советской идеологией и находился в конфликте, рассматривались как враги общества. Проблема сохранения режима и идеологии в Советской России принесла политические репрессии и государственный террор. Особенно сталинская эпоха была периодом красного террора, когда рабочих, крестьян, богатых людей, солдат, политиков, женщин и детей арестовывали, высылали, держали в лагерях и время от времени убивали. Интеллектуалы, ученые и научные организации также подвергались политическому давлению. В этом контексте Актюбинский филиал Казахстанской исследовательской ассоциации, созданный для изучения Актюбинской области с исторической, географической, геологической и социокультурной точек зрения, и его члены Кудайберген Куанович Жубанов, Тель Букпанулы Жаманмурунов, Николай Алексеевич Кадочкин, Борис Васильевич Тишков, Гавриил Емельянович и Салых Айнабековы относятся к числу тех, кто подвергается политическому давлению. Политические репрессии и советский террор создали трагический период в истории Казахской ССР. После обретения Казахстаном независимости 16 декабря 1991 года были предприняты важные шаги для того, чтобы стереть следы этого тяжелого периода из памяти и восстановить достоинство жертв политического давления. В этом исследовании обсуждаются создание и деятельность Актюбинского отделения Ассоциации казахстанских исследователей, созданного 26 мая 1926 года, а также политическое давление, которому его члены подвергались в сталинский период.

Ключевые слова: Казахстан, Сталинская эпоха, Политические репрессии, Актюбинское Отделение Общества изучения Казахстана.

Giriş

Rusya’da Çarlığın 1917 Bolşevik İhtilâli ile birlikte yıkılmasından sonra, yeni düzenin geniş halk kitlelerine benimsetilmesinde Sovyet ideolojisi temel alındı. Sovyet ideolojisi, halk kitlelerinin ve hatta bireylerin bütün hayatlarını kuşatan ve belirleyen, asıl, temel ve tek ideoloji oldu.¹ Yeni Sovyetleştirme siyaseti çerçevesinde bütün Sovyet vatandaşlarından beklenen, rejime itaat etmek ve Sovyet ideolojisine sahip çıkılmasıydı. Bununla birlikte Sovyet Rusya tarihinde bir şekilde rejimle uzlaşamayan ya da rejimle çatışanlar her zaman var olageldi. Bu durum Sovyet literatürüne *halk düşmanı* teriminin girmesine sebep oldu. İhtilâlin hemen sonrasında kullanılmaya başlanan bu kavram, *halk düşmanının babası*, *halk düşmanının kardeşi*, *halk düşmanının arkadaşı* gibi farklı söyleniş biçimleriyle Stalin döneminde, rejim karşıtlarının tasfiyesinde kullanılan siyasî bir yöntem ve baskı aracı halini aldı.²

Sovyetlerde rejimin ve ideolojinin korunması sorunu, toplum ve devlet hayatında sıkı bir disiplin ve kontrolü de beraberinde getirdi. Nitekim Lenin ancak bu suretle kapitalistlerin, istismarcıların, zalimlerin, insanları rejime karşı tahrik edenlerin ve burjuvazinin kısaca *halk düşmanlarının* imha edilebileceğine inanmış bulunuyordu.³ 2 Ocak 1927’de gerçekleşen 15. Komünist Kongresi’nde Merkez Komitesi’nin raporunu okuyan Stalin, dış siyasette barışçıl bir politikayı, sanayileşmede disiplinli bir çalışmayı, tarımda ise kolektifleşmeyi ön görmekte idi.⁴ Stalin, rejimin korunması hususunda ise

---

¹ Ağayev’e göre Sovyet ideolojisi insanı doğum masasında bekler, doğumuyla beraber kucağına alır, yaşamı süresince yanından ayrılmaz, toplum içindeki hareketlerini, dinlenmesini, eğlencesini, dostlarını, aile ilişkilerini, aşkını, hatta hastalığını ve suçlarını belirler, en sonunda ise mezara kadar götürür ve teslim ederdi. Bkz. Bahadır Gücüyeter-İsa Yılmaz, “Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti Örneğinde Edebiyat Eğitimi ve İdeoloji”, *Turkish Studies*, Volume: 7/4, 2012, p. 1825.

² Nurbek Khairmukhanmedov, “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhafifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları”, *Bilig*, Sayı: 41, 2007, s. 1567. Dilek, *halk düşmanı* damgasının dışında karşılaşılabilecek en kötü durumun bir kimsenin *halk düşmanının ailesi* olarak damgalanması olduğunu belirtir. Sistemin *halk düşmanı* olarak suçladığı kişilerin ailesinden veya yakınlarından biri olmak, tehlikenin en büyüklerinden biriydi. Eşler ve çocuklar bir taraftan en yakınlarındaki insanların suçlanmasıyla birlikte sistem tarafından birinci dereceden *kuşkulu unsur* olarak kabul edilirken, diğer yandan toplum tarafından uzak durulması gereken kişiler olarak kabul edilmekte ve yalnızlaştırılmaktaydı. Bkz. İbrahim Dilek, “Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 48, 2019, s. 55-56.

³ Ülker Gürkan, “S.S.C.B. Siyasî Rejiminin Ana Hatları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. 21, Sayı: 1, 1964. s. 172.

⁴ İsmail Görgen, “Rusya’da Stalinizm’in Doğuşu”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt. 10, Sayı: 2, 2021, s. 225-248.

Lenin'den daha dikkatli davrandı. Çünkü Stalin'e göre *Rusya, Sosyalizm yolunda ilerledikçe sınıf çatışmaları daha da keskinleşecek ve sınıf düşmanları daha tehlikeli hale gelecekti.*⁵ Bu sebeple Stalin ilk aşamada şüphelendiği eski Bolşevikleri tasfiye etmekten çekinmedi.⁶

1930'lardan itibaren rejim karşıtlarının kontrol edilmesi, baskı altında tutulması, sürülmesi, hapsedilmesi ve öldürülmesi, Stalin döneminin karakteristik özelliklerinden biri haline geldi. Bu dönemde Sovyet Rusya, devletlerin *bahçıvanlık* görevinin en uç noktalara kadar taşındığı ve uygulandığı tarihteki en acımasız ve kötü örneği oldu.⁷ Stalin 20 Ocak 1939'da İl ve Bölge Komite Sekreterlerine, Cumhuriyet Komünist Parti Merkez Komitelerine ve İçişleri Halk Komiserliği örgüt başkanlarına gönderdiği şifreli telgrafında yer verdiği *Merkez Komitesi, fiziksel baskının hem uygun hem hak verilebilir bir yöntem olarak hala zorunlu olarak kullanılması gerektiğini kabul eder* ibaresiyle, Sovyetlerde siyasî baskı ve yöntemlerini meşru hale getirdi.⁸

1927 ve 1961 yılları arasında yürürlükte olan 1928 tarihli Ceza Kanunu'nun 58. Maddesi, rejim karşıtlarının sindirilmesi ve cezalandırılmasında hukukî olarak başvurulan önemli bir dayanak oldu. Vatana ihanet, ayaklanma, terör, casusluk, endüstriyel sabotaj, yabancı devletlerle temas, propaganda, ajitasyon ve bunlardan

---

⁵ N. Khairmukhanmedov, a.g.m, s. 156.

⁶ Ü. Gürkan, a.g.m, s. 174. Stalin'in 748 oy ile Genel Sekreterlikte kalması kabul edildikten sonra 31 Aralık 1925'te Komünist Parti'nin 14. Kongresi'nde Zinovyev'in temsil ettiği muhalefet grubu lağvedilerek Troçki, Zinovyev ve Kamenev'den oluşan yeni bir muhalefet grubu ortaya çıktı. Diğer taraftan 14 Kasım 1927'de Merkez Komitesi ve Merkez Kontrol Komisyonu Birleşik Oturumu'nda alınan karar gereği Troçki ile Zinovyev partiden ihraç edildi. 27 Aralık 1927'de toplanan XV. Komünist Partisi Birliği Kongresi'nde alınan kararlar Stalin'in tüm eski rakipleri istifa veya sürgün edildi. Önce Alma-Ata'ya sürgün edilen Troçki, daha sonra Komünist Parti'ye geri dönmüş, bununla birlikte parti içi muhalefeti, tutum ve davranışlarından dolayı 22 Ocak 1929'da Sovyetler Birliği sınırları dışına yeniden sürgün edildi. 1937'de Tuhaçevski, Yakir ve Uboreviç, bir yıl sonra da Rezengolz, Rikov, Buharin ve bunun yanı sıra birçok kişi, Stalin tarafından kurşuna dizildi. Bkz. İ. Görgeç, a.g.m, s. 225-248.

⁷ Devletin bahçıvanlık görevini Darre şu şekilde izah eder: *Bir bahçedeki bitkileri kendi haline bırakan kişi, bir süre sonra şaşkınlıkla görecektir ki, bahçeyi yabancı otlar kaplamış, bitkilerin temel özellikleri bile değişmiş. Eğer bu bahçede bitki yetiştirmeye devam edilecekse, başka bir deyişle eğer bahçe doğal güçlerinin acımasız hükmünden kurtulmak istiyorsa, o zaman bir bahçıvanın biçim verici iradesi gerekecektir. Bahçıvan, bitkilerin yetişmesi için uygun koşulları hazırlayarak, zararlı etkileri uzaklaştırarak ya da her ikisini birden yaparak, bakılması gereken şeylere özenle bakar ve onları gıda, hava, ışık ve güneşten yoksun bırakan zararlı otları acımadan öldürür.* Bkz. N. Khairmukhanmedov, a.g.m, s. 156.

⁸ Stalin telgrafında şunları ifade etmekteydi: *Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi açıklar ki; NKVD (İçişleri Komitesi) uygulamalarına fiziksel baskı yöntemlerinin uygulanması, Merkez Komitesinin iznine uygun olarak 1937'den beri serbesttir... Bilinir ki, bütün burjuva istihbarat servisleri sosyalist proletaryanın temsilcilerine fiziksel etki gösteren yöntemler kullanıyorlar ve bu yöntemleri en rezil biçimle kullanıyorlar. Sosyalist İstihbarat Servisi, işçi sınıfının ve kolhozların öldürücü düşmanlarına, çılgın burjuva ajanlarına karşı niçin daha insancıl olması gerektiği hususunda sorunlar var. Merkez Komitesi, fiziksel baskının hem uygun hem hak verilebilir bir yöntem olarak hala zorunlu olarak kullanılması gerektiğini kabul eder.* Bkz. N. Khairmukhanmedov, a.g.m, s. 157-158.

herhangi birinin bildirilmemesi 58. Madde kapsamındaydı. Bu suçların çoğu, altı aydan on yıla kadar zorunlu asgari cezaları içermekteydi. Casusluk ve ihanet gibi bazı suçlar ise potansiyel olarak ölümlü cezalandırılabilirdi. Bu çerçevede NKVD'nin (İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği Gizli Polis İstihbarat Teşkilatı) gizli emirleriyle seyyar/mobil mahkemeler (troyka/üçlü hâkim), pek çok kişinin cezalandırılmasına neden oldu. Tipik bir dava, bir kişinin gözaltına alınması, sorgulanması ve zorla itirafı ile başlar, ardından genellikle hızlandırılmış bir yargılama ve bir NKVD (İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği Gizli Polis İstihbarat Teşkilatı) memuru, parti sekreteri ve savcıdan oluşan bir *özel troyka* tarafından mahkûm edilmesi ve bir çalışma kampına nakledilmesiyle sonuçlanırdı.⁹ 1921-1953 yılları arasında Sovyetler, 58. Madde uyarınca 3,8 milyon kişiyi çeşitli suçlardan mahkûm etmişti.¹⁰ 1930'da 179 bin olan mahkûm sayısı 1938'e geldiğinde neredeyse 1,9 milyonu bulmuştu.¹¹ Bir rapora göre ise NKVD (İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği Gizli Polis İstihbarat Teşkilatı), 1937-1938 yılları arasında tutuklanan 1,5 milyon kişinin % 85,4'ünü çeşitli cezalara mahkûm etmişti.¹²

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle Stalin döneminin, aynı zamanda bir devlet terörü dönemi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sovyet devlet terörünü farklı kılan şey, ölçeğinin büyük olmasıydı. Düzenli ve özel hapisaneler, filtreleme ve esir kampları, işçi ıslâh kolonileri, özel yerleşimler ve bilimsel hapisanelerden oluşan Sovyet Gulag sistemi,¹³ sadece nüfusunun büyüklüğüne göre, Nazi Almanya'sındaki muadilinden

---

⁹ 1938 yılı Şubat ayında Özbekistan'ın Parkent Rayonu merkezinde bulunan Kommüna Kolhozu'nda üçlü troykanın yargılamasına ilişkin canlı bir örnek yaşanmıştır. Üçlü troykayı oluşturan Özbekistan Âli Mahkemesi Azası D. Alimoğlu, Özbekistan Savcı Yardımcısı B. Turdioğlu ve Arifcanoğlu'ndan oluşan üçlü troyka Parkent Rayonu Fırka Eski Kâtibi Yakup Alioğlu, Motor-Traktör İstasyonu Eski Müdürü Nezzallah Sayidcanoğlu ve Rayon Yer-Su Bölümü Eski Müdürü Alimet Pirmetoğlu'nu yargılamışlar ve idama mahkûm etmişlerdi. Bkz. Abdulvahab, "Türkistan'da Mahkeme ve Öldürüşler", *Yaş Türkistan*, Sayı: 101, 1938, s. 44.

¹⁰ Yuri M. Zhukov-Roya Talibova, "Stalin's Terror and The Long-Term Political Effects of Mass Repression", *Journal of Peace Research*, Volume: 55, Number: 2, March 2018, p. 6.

¹¹ Tatiana Mikhailova, "Gulag, WWII and the Long-run Patterns of Soviet City Growth", https://mpr.ub.uni-muenchen.de/41758/1/MPRA_paper_41758.pdf, 2021, pp. 6-7.

¹² Y. Zhukov-R. Talibova, a.g.m, p. 6.

¹³ Stalin dönemi kamplarına ilişkin araştırmalar genellikle Lenin dönemi kamplarının göz ardı edilmesine neden olmuştur. Pipes, Sovyetlere toplama kamplarını getirenin Troçki olduğunu belirtir. 8 Ağustos 1918'de Troçki, Moskova'yı Kazan'a bağlayan demiryoluna ilişkin yayınlamış olduğu bir direktifinde aynı zamanda Murom, Armavir ve Sviazhsk kasabalarında devrimci subayları hapsedmek için toplama kamplarının oluşturulması talimatını da vermişti. Böylece sabotajcılar, parazitler, spekülâtörler suçun işlendiği yerde infaz edilecek veya Askeri-Devrim Mahkemeleri tarafından başka cezalara çarptırılacaktı. Yazara göre Lenin döneminde 1921-1922 yıllarında Sovyet Rusya'da 300 civarında kamp bulunmaktaydı. Sovyet kampları, kalıcı olması ve kamplarda kendi vatandaşlarını tutması bakımlarından diğer örneklerinden farklılık göstermekteydi. Bkz. Richard Pipes, "Lenin's Gulag", *academicresearchJournals*, Vol: 2 (6), 2014, pp. 140-146.

yaklaşık yirmi beş kat daha büyüktü. Cezalandırıcı işlevlerinin ötesinde Gulaglar, devletin büyük inşaat işleri, altın, metal ve kömür madenciliği, tomruk ve diğer mühendislik projeleri için düzenli olarak seferber ettiği bir ucuz emek kaynağı olarak aynı zamanda ekonomik bir amaca da hizmet etti. Gulaglar, Sovyet Rusya'daki tüm işçilerin yüzde ikisini oluşturuyordu. Bunlar 12-14 saat zorlu iklim koşulları ve yetersiz beslenmeyle birleşen günlük ağır iş vardiyalarıyla, çok yüksek bir ölüm oranına sebep oldu. 1937-1938 yılları arasında Gulaglarda 10-25 yıl hapis cezasına çarptırılan bir kişinin yaşam süresi ortalama iki ila beş yıl arasındaydı.¹⁴ Kampların hepsi uzak bölgelerde değildi; en büyük on kamptan altısı Ural Dağları'nın batısında ve üçü büyük şehirlerin içinde veya yakınındaydı. Tüm kampların % 83'ü bir yerleşim yerine 35 kilometreden daha uzak olmayan bir yerde bulunuyordu.¹⁵ Dikkati çeken diğer bir husus, kadın ve çocuk mahkûmların da Gulaglarda bulunmasıydı.¹⁶

Sovyet terörü özellikle 1929 tarihinden itibaren Kafkaslardan Türkistan'a kadar Türklerle meskûn geniş bir sahada kolektifleşme ve pamuk politikasına paralel olarak uygulanmaya başlandı. Kafkaslarda partiye ve kolhozlara girmeyen çiftçiler umumiyetle tutuklanmaya ve hapsedilmeye başlandı.¹⁷ Balkarlar, Kırım Türkleri, Karaçaylar, Ahıska Türkleri ve hatta Kafkasya'nın neredeyse bütün halkları bu tasfiye sürecinden etkilendi. Sadece Karaçay'da 875'i kadın en az 8.000 çiftçi tutuklanmış, tutuklananların çoğu idam edilmiş, birçoğu da Kafkasya'daki çeşitli kamplara gönderilmişti.¹⁸ 1937-1938 yılları arasında sayıları tam bilinmemekle birlikte sadece Azerbaycan'da 70-80 bin aydın; bilim adamı, yazar, sanatçı, öğretmen ve din adamı yok edildi.¹⁹

Diğer taraftan 5 Ağustos 1937 tarihinden itibaren Türkistan'da bütün anti-Sovyet unsurlar ve suçluların cezalandırılması için geniş ve kapsamlı operasyonlar yapılmaya

---

¹⁴ Y. Zhukov-R. Talibova, a.g.m, p. 6-7.

¹⁵ T. Mikhailova, a.g.m, p. 6.

¹⁶ Kadın mahkûmlar Sovyet hükümetine karşı yıkıcı faaliyetlerde bulunmaktan dolayı suçlananlardan oluşmakla birlikte, hırsızlık ve fahişelik yapan, rahibe ya da gönüllü olarak kilisede çalışan kadınlar da bu kapsamda yer almıştır. En basit bir hırsızlık eyleminin vatana ihanet etmek suçuyla eşdeğer tutulduğu Sovyetler Birliği'nde, fahişelerin rahibelerden ve politik suçlamalarla yatanlardan daha az ceza almış, politik nedenlerle hapis yatan bir suçlunun eşi veya yakını olmak da GULAG kamplarına gönderilmek için bir sebep sayılmıştır. Bkz. Nurettin Çakır, "Gulag Kamplarında Göz Ardı Edilen Bir Unsur Olarak Kadın", *Turkish Studies*, Volume: 13/12, 2018, p. 100; Hikmet Demirci, "Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın Ve Çocuk", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt. 127, Sayı: 251, 2021, s. 241-268.

¹⁷ "Kafkasya'da Tinçsizlik", *Yaş Türkistan*, Sayı: 26, 1932, s. 40.

¹⁸ İ. Görgeç, a.g.m, s. 240.

¹⁹ İ. Dilek, a.g.m, s. 31.

başlandı. Talimat gereğince yayınlanan 7 maddelik direktifle cezalandırılacak suçlular 9 madde halinde şu şekilde sınıflandırıldı:

- 1- Gerici ve aktif olarak Sovyet karşıtı faaliyet yürüten toprak sahipleri,
- 2- Kamp veya çalışma yerleşim yerlerinden firar edenlerle birlikte, cezalandırılma korkusuyla kaçıp gizlenen Sovyet karşıtı eski zenginler,
- 3- İsyankâr ve faşist, terörist ve organize suç örgütlerinin mensubu olup cezasını çekmiş ve tekrar cezalandırılmaktan korkarak kayıplara karışanlar,
- 4- Sovyet karşıtı partilerin (Eserler, Gruzmekiler, Daşnaklar, Musavatçılar, İttihatçılar) üyeleri olan ve cezalandırılma korkusuyla gizlenenler,
- 5- Soruşturma ve kovuşturma ajanlarının materyalleri neticesinde ifşa edilerek varlığına son verilen Kozak-Beyaz askerler, soruşturmaları devam etmekte olan, soruşturması bitmemiş ve mahkeme tarafından dosyaları incelenip karara bağlanmamış olan diğer unsurlar,
- 6- Hapishane, kamp, çalışma kampları ve yerleşim yerlerinde bulunan hapishanelerde tutulan ve oralarda aktif olarak Sovyet karşıtı sabotaj faaliyetleri yürüten eski suçlular,
- 7- Adlî veya idarî suç işleyenler, suç örgütleriyle ilişkili olanlar,
- 8- Kamp ve çalışma yerlerinde suç işleyenler,
- 9- Köy, kolhoz, fabrika, sanayi ve ticaret atölyelerinde, ulaşım araçlarında, Sovyet müesseselerinin yanı sıra inşaatlarda görev yapan veya oralarda bulunanlar.

Bu çerçevede Komünist Parti Siyasî Bürosu'nun 2 Temmuz 1937 tarihli toplantısında alınan *Sovyetlere Karşı Unsurlar Hakkında* başlıklı kararı, NKVD'nin (İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği Gizli Polis İstihbarat Teşkilatı) 00447 sayılı emri ve Halk Komiseri Nikolay İvanoviç Yejev'un talimatıyla²⁰ 5 Ağustos 1937 tarihinden Kasım 1938 yılına kadar özel seçilmiş troyka/üçlü hâkimler, en az 800 bin kişiyi

---

²⁰ Cezalandırılacak olanları kimler, hangi ölçütleri esas alarak belirlemiştir? Sorunun cevabını Grossman şu şekilde verir: *Eyalet parti yönetimi bir plan hazırlıyor, kulak sayısını bölgelere gönderiyordu, bölgeler kendi rakamlarını köy Sovyetlerine bölüyor, köy Sovyetleri de tutuklanacak insanların listesini oluşturuyordu. İnsanları bu listelere göre tutukluyorlardı. Listeyi kim hazırlıyordu peki? Birtakım kafası karışık insanlar kimin yaşayacağını, kimin öleceğini belirliyorlardı. Her şey vardı açıkçası: rüşvet, kadın yüzünden duyulan kıskançlık, eski bir dargınlık, bazen de yoksullar kulak olarak gösteriliyor, daha zengin olanlar ise paçayı kurtarıyorlardı. SSCB yargısını işletenler arasında âdeta bir atasözü hâline gelmiş olan adam bulunsun, dava yaratılır* cümlesi konuya açıklık getirir. Yargılayanlar kimlerdir? Sorusunun cevabını ise Soljenitsin vermiştir: *Aslında yargılayan yargıç değildir. Yargıç yalnızca maaşını alır. Yargılayan talimattır! On yıl, yirmi yıl, kurşuna dizilme.* Bkz. İ. Dilek, a.g.m, s. 32-33.

cezalandırdı.²¹ Sovyetler tarafından 1917-1939 yılları arasında altı milyon Müslümanın öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Ceditçi yazarların millî hissiyata tercüman olan eserleri yasaklanmış ve bu yazarların halk nazarında gözden düşürülmesine çalışılmıştır. *Katağanlık/yasaklılık* politikası çerçevesinde seyyar troyka mahkemelerinin kararıyla sadece 1936-1937 yıllarında Özbekistan'da 5.758 aydın tutuklanmış, bunlardan 4.811'i ise idam edilmiştir.²² Kırgızistan'da ise kızıl terör kurbanlarının sayısı 40 binlere dayanmıştır. Öldürülenler hiç şüphesiz toplumu yönlendirici vasfı olan aydın sınıfına mensup insanlardı. Bunların arasında Kırgızların içinden yetişen ilk Profesör Kasım Tınıstanov başta olmak üzere, Abdukerim Orazbekov, Törekul Aytmatov, Bayalı Dıykanoviç İsakeev, Murat Salihov gibi pek çok aydın vardı. Hakasya'da ise 1930-1939 yılları arasında toplam 2.864 kişi karşı devrimci olarak suçlanmış, bunların 2.087'si ise ölüm cezasına çarptırılmıştır. Sibirya'da 1937 yılında on bir ayrı suçtan tutuklananların sayısı ise 34.872 idi.²³

Dönemin Sovyet gazeteleri özellikle firkadan çıkarılan, hapse atılan, sürgüne gönderilen ve idam edilenler hakkında geniş bilgiler vermektedir.²⁴ *Sosyalistik Kazakistan*'ın 1938 yılı Mart-Nisan, *Kızıl Özbekistan* ile *Sovyet Türkmenistanı*'nın Mart-Nisan-Mayıs nüshalarında yer alan haberlerde Sovyet Hükümeti ve Komünist Fırkası'nın icraatlarını sabote etmekle suçlanan Türkistan burjuva milliyetçileriyle, halk düşmanları, ziyancılar ve millî faşistlerin ortadan kaldırıldığından bahsedilmektedir.²⁵ *Yaş Türkistan* dergisinin Aralık 1934 tarihli 61. Sayısı'nda yer alan *Türkistan'da Kanlı Terör* başlıklı bir yazıda Taşkent, Semerkant, Buhara ve Harezmi'de Sovyet terörü sonrasında 13 kişinin öldürüldüğü, pek çok kişinin ise 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapse mahkûm edildiği bildirilmektedir.²⁶ Yine *Yaş Türkistan* dergisinin 62. Sayısı'nda yer

²¹ Murat Halmet, "Türkistan Muhtariyeti'nin Yıkılışının 80. Yıl Dönümü Münasebetiyle Sovyet Rusya'nın 1937-1938 Yıllarında Türkistan'da Uyguladığı Kızıl Terör ve Sonuçları", *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, Vol 4, Issue:14, 2018, s. 1416-1417.

²² Murat Halmet, "Türkistanlı Ceditçi Şair Elbek'in Dil Konusundaki Fikirleri Ve Fikirleri Uğrunda Verdiği Mücadele Hakkında Bir Değerlendirme", *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 8/4, 2019, s. 2135.

²³ İ. Dilek, a.g.m, s. 31.

²⁴ Mustafa, "Yurt Vaziyeti", *Yaş Türkistan*, Sayı: 62, 1934, s. 4

²⁵ Oktay, "Türkistan'da Öldürüşler, Sürüş ve Kamaşlar", *Yaş Türkistan*, Sayı: 104-105, 1938, s. 27.

²⁶ Bunlar arasında ağır hapis cezasına çarptırılanlar: Abdulzahid İsmailoğlu, Şadman Fermanoğlu, Mahmud Ahmedoğlu, Sefer Hasanoğlu, Cuma Havace Bukanov, Namaz Orakoğlu, Kadiroğlu, Meme Resul Mehmed Alioğlu, Yoldaş Eşmetoğlu, Sabir Abdullahoğlu, Cuma Niyaz Hacıoğlu, Ömer Bay Töre, Selim Nevruzoğlu; 5 yıldan 10 yıla kadar hapis cezasına çarptırılanlar arasında ise: Kozibay Nur Mehmedoğlu, Kurban Osmanoğlu, Haknazar Ahmedoğlu, Abdulhalil İsmailoğlu, Yahya Yoldaşoğlu, Celâloğlu, Abdurrahmanoğlu, Nasir Orakoğlu, Yusuf oğlu, Hâkimoğlu, Salioğlu ve Hamrahoğulları bulunmakta idi. Bkz. "Türkistan'da Kanlı Terör", *Yaş Türkistan*, Sayı: 61, 1934, s. 2.

verilen *Türkistan'da Kanlı Terör Devam Etmektedir* başlıklı bir yazıda, 20'ye yakın Türkistanlının farklı sürelerle hapsedilmiş olduğundan bahsedilmektedir.²⁷

Siyasî baskı, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihi'nin de trajik bir parçasını oluşturur. 1920-1950 yılları arasında, Sovyet Rusya'nın genelinde olduğu gibi Kazakistan'da da yerli halk ve ulusal aydınların bilim ve kültür alanındaki önde gelen şahsiyetleri büyük siyasî baskılara marûz kalmışlardır. SSCB Yüksek Mahkemesi, NKVD ve troykalar'ın özel toplantılarında pek çok Kazak vatandaşının kaderi de ne yazık ki gizlice kararlaştırılmıştır. Yaş Türkistan'ın 110. Sayısı'nda yer verilen *Türkistan'da Öldürüşler* başlıklı bir makalede sürgünden kaçan Kıvançoğlu adlı bir öğrencinin gazetelere verdiği bir beyanata yer verilmiştir. Bu beyanatta kendisinin *halk düşmanı* ilân edilip, *Japonya casusu* olmakla suçlandığını bildiren Kıvançoğlu, beyanatının devamında Kazakistan Eski Merkez İcra Komitesi Reisi Kolombetoğlu Uzakbay'ın eşi, çocukları ve yakınlarıyla birlikte öldürüldüğü, Kazakistan'da milliyetçilikten bahsetmenin yasak olduğu ve yine bir Rus ile konuşurken ona Rus demenin 5 yıl sürgün cezasına neden olduğundan bahsetmektedir.²⁸ Yine *Yaş Türkistan* dergisinin 62. Sayısı'nda yer alan *Türkistan Haberleri: Türkistan'da Kanlı Terör Devam İtmektedir* başlıklı yazıda 1938 yılında Alma-Ata vilâyetindeki Örcar, Şimali Kazakistan vilâyetindeki Preskofna, Şarkî Kazakistan vilâyetine bağlı Bes Karagay kışlaklarında kurulan mahkemelerde: Medcanoğlu Kadir, Bakebayoğlu, Batkaloğlu Ebubekir, Kolcabayoğlu, Kalışoğlu Kerim, İdrisoğlu Ciksimbay, Gafaroğlu, Urazbayoğlu, Fazıloğlu, İshakoğlu, İlevoğlu Timir, Baysaloğlu, İshakoğlu, Baytoganoğlu, İsmailoğlu, Ayanoğlu, Comatoğlu, Abdreşoğlu, Ebulkasoğlu'nun ölümüne mahkûm edildiği öğrenilmektedir.²⁹ Diğer taraftan Kazakistan, ulusal aydınlarının en önde gelen seçkin temsilcilerinden Ahmet Baitursynov (1873-1937), Muhammetcan

---

²⁷ Hapsine karar verilenler: Ergeşoğlu Corakul, Berdioğlu Astanakul, Murad Kâbiloğlu, Rahmanoğlu, Rahman Berdioğlu, Baba Nazaroğlu, Koldaşoğlu vardır. On yıl hapis cezası alanlar: Kerimoğlu Aşur, Yoldaşoğlu Cabbar, Koçkaroğlu, Turdioğlu, Berdioğlu, Havaceoğlu, Azizoğlu Kurban, Abdurrahmanoğlu Mirza Rahim, Hemdemoğlu Ahmedcan, Abdullahoğlu Osman, Haliloğlu Abdülsettar; yedi yıl hapse mahkûm edilenler: Havaceoğlu Arif; beş ve daha az yıl hapse mahkûm olanlar: Hakimoğlu Halife, Mahmudoğlu Merdan, Abdülnazaroğlu Avez, Yusufuğlu Seyyid, Rahim Kuloğlu, Settaroğlu Kurban, Suktanoğlu Hüdayar ve Ömeroğlu bulunmaktadır. Bkz. "Türkistan Haberleri: Türkistan'da Kanlı Terör Devam İtmektedir", *Yaş Türkistan*, Sayı: 62, 1934, s. 37.

²⁸ "Türkistan'da Öldürüşler", *Yaş Türkistan*, Sayı: 110, 1939, s. 38.

²⁹ "Mücadele Kurbanları", *Yaş Türkistan*, Sayı: 100, 1938, s. 9.

Tınışbay (1879-1938), Miryakup Devletov (1885-1935) ve Telzhan Shonanov'u (1894-1938) bu dönemde kaybetmiştir.³⁰

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'nin kurucu ve üyelerinin maruz kaldıkları siyasî baskılar da, bu durumun tipik örneklerinden birisidir.

Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'nin Kuruluşu

Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Cumhuriyet genelinde aynı zamanda daha fazla ve etkili bilimsel araştırmaların organize edilmesi zorunluluğunu ortaya çıkardı. Bunun sonucunda 1920-1930'lu yıllarda millî/yerel tarih alanında güçlü bir akım ortaya çıktı ve yerel tarih alanında pek çok çalışmalar yayımlandı. Diğer taraftan birçok farklı yerel tarih toplulukları kuruldu.³¹

Bu topluluklardan biri olan Kazakistan Araştırmaları Derneği 1 Kasım 1920'de kuruldu. Derneğin kuruluş amacı: Kazakistan Cumhuriyeti'yle birlikte komşu bölgelerin tarihî, arkeolojik, coğrafi, etnografik ve iktisadî bakımlardan kapsamlı bir şekilde araştırılmasıydı.³² Dernek yine verimli bir şekilde çalışmak ve faaliyetlerini ülke geneline yaymak amacıyla Ural, Akmola, Kökşetav, Çimkent ve Aktöbe'de şubeler açtı.³³

Derneğin Aktöbe Şubesi'nin kuruluşu yönündeki çalışmalar 1923 yılında başladı. 2 Aralık 1925 tarihinde İl Temsilcileri Meclisi Üyesi S.D. Sergeev, İl Plânlama İdaresi çalışanlarından V.V. Tishkov ve İl İstatistik Kurumu çalışanlarından I.T. Turmuhamedov'un öncülüğünde, Derneğin Aktöbe Şubesi'nin ilk istişare toplantısı gerçekleştirildi. S.D. Sergeev ve V.V. Tishkov yaptıkları konuşmalarda, Derneğin Aktöbe Şubesi'nin kuruluş amaçlarını, görevlerini ve teşkilât yapısını açıkladılar. S.D. Sergeev, V.V. Tishkov, I.T. Turmuhamedov, A.I. Ashmarin, V.I. Ozolin, P.M. Chizhik ve F.P. Grigoryev'den oluşan kurucular grubunun bu ilk istişare toplantısı tutanağında

---

³⁰ Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, F. 693, Op. 1, D. 1; "Türkistan Haberleri", *Yaş Türkistan*, Sayı: 13, 1930, s. 36-40.

³¹ <https://www.dissercat.com/content/kraevedcheskoe-dvizhenie-na-evropeiskom-severe-rossii-v-1920-1930-e-gody.13.08.2021>.

³² Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, F. 693, Op. 1, D. 1, L. 2.

³³ Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, F. 693, Op. 1, D. 56, L. 80.

aynı zamanda *iki hafta içerisinde Derneğin Şubesi'nin kuruluşu konusunda toplumun sözlü ve yazılı olarak bilgilendirileceği* dile getirildi.³⁴

6 Aralık 1925'te yapılan ikinci toplantıya S.D Sergeev, I.T. Turmuhamedov, A.I. Ashmarin, P.M Chizhik ve V.V. Tishkov katıldı. Toplantıya başkanlık eden S.D. Sergeev'in hazırlamış olduğu rapor çerçevesinde, Derneğin Aktöbe Şubesi'nin tüzüğü kabul edildi. Diğer taraftan V.V. Tishkov tarafından Derneğin Aktöbe Şubesi'nin kuruluşu hakkında Kazakistan Araştırmaları Derneği ve Derneğin Akademik Kurulu'na bilgi verildi. Daha sonra Aktöbe Şubesi'nin Yönetim Kurulu ve Denetim Komisyonu belirlendi. S.D. Sergeev³⁵ Yönetim Kurulu Başkanı seçildi. Hükümet İcra Komitesi, Derneğin Aktöbe Şubesi'nin faaliyetleri için 50 ruble tutarında bir ödenek vermeyi kabul etti. Bu ödenek ile Derneğin Aktöbe Şubesi'nin kuruluşunu tamamlamak, tüzüğünü hazırlamak ve gerekli olan literatüre abone olmak mümkün oldu. Diğer taraftan yılda 50 kopek karşılığında köylü, işçi, ordu mensupları ve öğrencilerin üye olarak kaydedilmesine karar verildi.³⁶ Kazakistan Araştırma Derneği Yönetim Kurulu, 26 Mayıs 1926'da Aktöbe Şubesi'nin kuruluşunu kabul etti.³⁷ Bu tarih, Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'nin faaliyetlerinin başlangıç tarihi olarak kabul edilebilir.

Derneğin Aktöbe Şubesi'nin kurulmasından sonra alt bölümleri ve muhabir ağı oluşturuldu. Derneğin alt bölümlerinin ve muhabir ağının oluşturulması, doğal kaynakların araştırılması ve yerel tarihî materyallerin toplanması bakımından önemliydi. Mart 1936'da yapılan toplantıda alt bölümlerin yönetimleri ve faaliyetleri onaylandı. Şube bünyesinde Jeoloji, Sanayi ve Ulaştırma, Tarım, Mektepler ve Tarih Bölümleri oluşturuldu. Bunlardan Jeoloji Bölümü'nün başkanları komsomol P.I. Vasiliev ve M.M. Lovyrev Bölge Komitesi'nin parti işçileriydi. Sanayi ve Ulaştırma Bölüm Başkanı, Ulusal Ekonomi Bölge Departmanı çalışanlarından K. Isaev; Mektepler

³⁴ Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, F. 693, Op. 1, D. 77, L. 6.

³⁵ Sergei Dmitrievich Sergeev 1918'den itibaren RKP üyesi oldu. Moskova Ulusal Ekonomi Enstitüsü'nün ilk kursundan mezun oldu. 1921 yılı Haziran-Ekim ayları arasında Halk Komiserliği bünyesinde İşçi ve Köylü Müfettişliği görevini yürüttü. Çocukların Yaşamlarını İyileştirme Komisyonu'na başkanlık etti. 1921-1923 yılları arasında Açlıkla Mücadele Merkez Komisyonu'nun başkan yardımcılığını yaptı. Ekim 1923-Ağustos 1925 tarihleri arasında Halk Sosyal İşler Komiseri Asistanı olarak çalıştı. 1925 yılında İl İmar Dairesi Başkan Yardımcısı olarak Aktöbe vilayetine gönderildi. Daha sonra aynı Daire'nin başına geçti. 1926-1927 yıllarında Aktöbe Vilayeti İl Halk Eğitimi Daire Başkanlığı'nda asistan olarak çalışmaya devam etti. Nisan 1927'de geri çağrılan S.D. Sergeev, Özbekistan'ın Ulyanovsk eyaletinde çalıştı. Bkz. *Kazakistanlı Khalyk Komiserleri 1920-1946: Ömırbayandyk Anyyqtamalyk*, Almatı, 2004, s. 399.

³⁶ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 14, L. 11.

³⁷ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 8, L. 9.

Bölümü Başkanı, Halk Eğitimi Bölge Bölümü Başkanı D.S. Vechkutov ve Tarih Bölümü Başkanları ise S.Kh. Baitakov ve A. Abdrakhshin idi.³⁸

Muhabir ağının oluşturulmasında ise farklı uzmanlık alanlarına mensup kişilerden yararlanılmaya çalışıldı. Örneğin bunlardan K.M. Khabibullin, Bölge Su İdaresi'nde bir hidrolog; N.S. Latypov, Bölge Kütüphanesi'nde bir araştırmacı; F.A. Dolonin bir ziraatçı; N.A. Shmyakin, 13 No'lu Şehir Ortaokulu'nun Müdürü; D.I. Stalskaya bir öğretmen; D.T. Temushko ise Aktöbe Yerel Müzesi'nin Müdürü'ydü.³⁹

Diğer taraftan 1928-1929 yılları arasında Derneğin Aktöbe Şubesi, bölge müdürlükleri ve şubelerin teşkilatlandırılması için çalışmalarını devam ettirdi. Aktöbe bölgesinin üretici güçleri ve doğal kaynakları hakkında kapsamlı araştırmalar yapılması, bölgenin çalışan insanları arasında yerel tarihin tanıtılması, işçi ve kollektif çiftçilerin bölgenin yaşam ve kültürünün araştırılmasına katılımını sağlamak için Aral, Dzhurun, Martuk, Klyuchevoy, Novorossiysk, Chelkarsky ve Uilsky bölgelerinde komisyonlar oluşturuldu.⁴⁰ Derneğin Aktöbe Şubesi'nin bu yapılanma sürecinden sonra 1925'te 12 olan üye sayısı, 1929'da 121'e ulaştı.⁴¹

Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'nin Faaliyetleri

Aktöbe bölgesinin jeolojik özellikleriyle birlikte doğal kaynaklarının incelenmesi, yine bölgenin tarihî, etnografik ve arkeolojik yönlerden araştırılması, Derneğin Aktöbe Şubesi'nin faaliyetleri arasında yer almaktaydı.⁴² Bununla birlikte Derneğin Aktöbe Şubesi, zaman zaman faaliyetlerinde kendine has bir takım zorluklarla karşılaştı. Şube Yönetimi'nin bölge idare ve parti çalışanlarından oluşması, her zaman için dezavantaj

---

³⁸ Bunlardan Jeoloji Bölümü daha çok yağ, tuz ve kireçtaşlarının araştırılmasıyla meşgul oldu. Tarım Bölümü bölgenin zararlı yabancı otlarını, toprak bileşimini ve doğal koşullarını inceleyerek; ziraî faaliyetler ve hayvancılık üzerine deneysel çalışmalar tertipledi. Bkz. Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 49, L. 8. Tarih Bölümü ise okullarda yerel tarih köşeleri düzenlediği gibi Rus iç savaşı yıllarına ait materyaller toplanması konusunda önemli çalışmalar yaptı. Araştırmalar sonucunda iç savaş yıllarında Aktöbe Cephesi'ne katılanlara ait on iki hatıranın taslakları toplandı. Isatay Taimanov ve Makhambet Ktemisov'un önderliğinde yerel tarihçi A. Kulish tarafından öğretmenevinde, Kazakların ayaklanmasına ve Kazakistan'ın birlik cumhuriyetine dönüşümü üzerine konferanslar verildi. Bkz. Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 45, L. 5. Diğer taraftan Bölümlerin çalışmalarına dair haberler ve makaleler *Aktyubinskaya Pravda* ve *Sotsialistic Zhol* gazetelerinde yayımlandı. M. Uralov'un 10 Aralık 1932 tarihli *Yerel Tarihte Bolşevik Parti Ruhu İçin*, A. Chistyakov'un 15 Aralık 1932 tarihli *Bölgenin Zenginliklerini Öğrenin* ve 16 Şubat 1936 tarihli *Bölgenin Coğrafi Tanımı Üzerine* adlı makaleleri örnek gösterilebilir. Bkz. Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 82, LL. 6-14.

³⁹ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 90, L. 7.

⁴⁰ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 73, L. 10.

⁴¹ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 79, LL. 70-75.

⁴² Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 79, L. 7.

teşkil eti. Bu sebeple Şube Yönetimi, yapılması düşünülen çalışmalara ilk dönemlerde kayıtsız kaldı ve faaliyetler, yapılacak çalışmaları plânlamaktan öteye gitmedi. Diğer taraftan Şube'nin bütün çalışmaları neredeyse Aktöbe şehri ile sınırlı kaldı.⁴³ Yine örneğin Bölge Müdürlüğü, yerel tarih çalışmaları konusunda İlçe Meclisleri'ni yönlendiremedi ve liderlik görevini yerine getiremedi. Hazırlanan bir rapora göre Dzhurunsky Bölgesi'nde, sadece 38 kişi Derneğin Aktöbe Şubesi'ne üye olmuş, bunlardan 19 kişiye ancak üyelik kartı dağıtılabılmıştı. Yine aynı rapora göre Bölge Müdürlüğü'nün çalışmaları yetersiz kalmış, ilçelerin kapsamlı bir tanıtımı yapılamamış, üyelik aidatı ise tahsil edilememişti.⁴⁴

Bununla birlikte Aktöbe Şubesi özellikle bir Yerel İlimler Müzesi oluşturulması yönünde önemli çalışmalarda bulundu. 1927 yılı Nisan ayında yakın gelecekte bir Yerel İlimler Müzesi kurulmasına dönük çalışmalara başlanılacağı Leningrad Yerel İlimler Merkezi'ne bildirildi.⁴⁵ Diğer taraftan bir dizi bağımsız yerel tarih gezisi düzenlendi.⁴⁶ Bu geziler sonrasında neolitik döneme ait taş, bronz ve demir pek çok arkeolojik malzemeler elde edildi. Fakat bir müzenin olmaması, bulunan tarihî ve arkeolojik malzemenin sergilenmesi hususunda sorun teşkil etmeye devam etti. V.V.Tishkov'un önerisi dikkate alınarak 15 Haziran 1927 tarihli toplantıda müze konusu yeniden ele alındı. Fakat İl Halk Eğitim Müdürlüğü'nün müze için gerekli binayı tahsis edememesi, sorunu çözümsüz bıraktı.⁴⁷

1928 yılı sonbaharında İlçe Halk Eğitim Dairesi bir dizi eğitim kursları ve konferanslar tertipledi. Müzenin kuruluşuna temel teşkil etmek üzere, bir sergi düzenlenmesi ve bunun için 87 ruble ayrılması kabul edildi. Pedagoji Koleji öğretmeni ve aynı zamanda Kazakistan Araştırmaları Derneği'nin de bir üyesi olan A.N. Pavlova, müze kurulması hususunda büyük katkılar sağladı.⁴⁸

1928 yılı kışına kadar müzesinin donanım malzemeleri tamamlandı. 22 Mart 1929'da, Derneğin Aktöbe Şubesi'nin genel toplantısında Müze Müdürü A.N. Pavlova, Aktöbe Yerel İlimler Müzesi'nin sadece eski eserlerin toplandığı ve depolandığı bir kurum olmayacağını, aksine Aktöbe Bölge tarihinin araştırılmasında öncü bir bilim

---

⁴³ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 8, L. 42.

⁴⁴ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 73, L. 10.

⁴⁵ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 79, L. 95.

⁴⁶ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 14, L. 27.

⁴⁷ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 79, L. 60.

⁴⁸ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 14, L. 28.

merkezi olacağını bildirdi. Bu amaca dönük olarak oluşturulan müzede yerel tarih üzerine dersler verildi, raporlar sunuldu ve toplanan materyallerin sistematize edilmesi için birçok çalışmalar yürütüldü. Derneğin Aktöbe Şubesi'nin toplantıları müze binasında yapılmaya başlandı. 1929 yılından itibaren müzenin masrafları için 600 rublelik yeni bir bütçe kabul edildi.⁴⁹

Müze ilk on yıl içerisinde büyük gelişmeler kaydetti. 1936'da müzenin Arkeoloji ve Bölgesel Tarih Bölümleri kuruldu.⁵⁰ Ayrıca müzenin bünyesinde 7.800 adet kitap ve derginin bulunduğu bir yerel tarih kütüphanesi oluşturuldu.⁵¹ Daha sonra jeolojik araştırmalar sonrasında bulunan fosforit ve kondril koleksiyonundan oluşan 505 parçalık yeni bir sergi hazırlandı. Müzenin müdürü ve aynı zamanda kolleksiyoncu olan David Trofimovich Temushko döneminde sergi sayısı arttı. 1932'de düzenlenen bölgesel araştırma gezilerine katılan yerel tarihçiler, Aktöbe Bölgesi tarihinin araştırılmasına önemli katkılar sağladı. Geziler sonrasında bölgenin nüfusuna ilişkin istatistikler ve mineral sertifikaları düzenlendi.⁵²

Bölgede Jeolojik araştırmalara ise 1926 yılında başladı. 1926'da Derneğin Aktöbe Şubesi Kandagach ve Dzhurun istasyonları alanında fosforik aranması, Orsk-Troitsk demiryolunun Taşkent'e olan uzantısının tespiti, Khobda Nehri üzerinde fauna araştırmaları ve eski Buturlinskaya volostunda arazi ıslâhı hususlarında bölgeye yedi araştırma gezisi tertiplendi.⁵³ Araştırma sonuçları, Kazakistan Araştırmaları Derneği'nin *Trudy* adlı bilimsel dergisinde yayınlandı.⁵⁴ Diğer taraftan Ivanov deve yetiştiriciliği, M.I Rozhants Dzhurunsko-Temirsky bölgesinin toprak oluşumu ve doğası, I.V. Larina ve T.F. Tikhomirova ise Aktöbe bölgesinin toprak ve bitki örtüsünün gelişimi ile bölgenin ekonomik önemi hakkında çalışmalarda bulundu.⁵⁵

1930'lara gelindiğinde hükümet organlarının kararıyla bölgenin ekonomik kalkınmasına dönük olarak jeolojik keşif gezileri yeniden organize edilmeye başladı. Jeolojik keşifler için KazCEC bünyesinde faaliyet gösteren cumhuriyetçi jeo-keşif merkezi, yerel tarih topluluğu ve sivil toplum örgütleri tarafından 100 bin ruble tahsis edildi. 1933 yılında Kazakistan Merkez Bölge Araştırmaları Bürosu ile yerel araştırma

---

⁴⁹ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 14, L. 31.

⁵⁰ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 82, L. 30.

⁵¹ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 82, L. 31.

⁵² Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 82, LL. 6-7.

⁵³ A. Pruss, *Aktöbe Yerel Tarih Toplumunun Tarihinden*, Aktyubinsk: Polygraphy, 1991, s. 79.

⁵⁴ *Kazakistan Araştırmaları Derneği Bildirileri*, Kızıl-Orda, 1926, Cilt 6, Sayı 1.

⁵⁵ *Kazakistan Araştırmaları Derneği Bildirileri*, Kızıl-Orda, 1927, Cilt 8, Sayı 1.

kuruluşlarından Kazdortrans arasında yapılan anlaşmadan sonra Kazdortrans, Güney Kazakistan ve Aktöbe Bölgeleri'ndeki yolların durumunu tetkik ederek, ulaşım ve yol inşaatı konusunda ihtiyaç duyulan plânlanmaları yaptı.⁵⁶

1936 yılında Aktöbe Yerel Tarih Teşkilâtı altı jeolojik gezi gerçekleştirdi. Emba Nehri boyuna yapılan jeolojik keşif, Leningrad Kimya Fabrikası işçilerinden V. Lesko tarafından yönetildi. Bölüm personellerinden N. Cherep, F. Anishchenko, K. Kalachikhin, A. Sosnina, G. Gavrilkov ve A. Rodionov da bu keşif gezisine katıldı.⁵⁷ Geziye katılanların görevi, Emba Nehri üzerindeki demiryolu köprüsü altındaki geniş alanın incelenmesi ve minerallerin araştırılmasıydı. Gezi sırasında ayrıca yerel halkın mineraller konusundaki bilgilerinin derlenmesi de belirlenen hedefler arasındaydı. 11-26 Haziran 1936'da, Zhaksy-Kargalinka Nehri boyunca yapılan jeolojik gezi sonucunda ise yerel tarihçiler ve okul öğrencileri tarafından 335 numune toplandı.⁵⁸ Bir sonraki yıl, beş coğrafi keşif gezisi daha gerçekleştirildi. Bu gezileri hazırlamak ve yürütmek için 15 kişilik bir öğrenci grubuna seminerler düzenlendi. *Minerallerin Keşfi* konulu seminer, bir öğretmen ve aynı zamanda Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'nin de bir üyesi olan G.V. Boyko tarafından gerçekleştirildi.⁵⁹

1936 yılında farklı bölgelere toplamda on bir coğrafi keşif gezisi yapıldı. Araştırma gruplarının bütün zorluklara rağmen Kazakistan'ın ikinci beş yıllık plânına uygun olarak gerçekleştirdikleri jeolojik keşiflerin olumlu tarafı, özellikle Aktöbe çevresinde Dzhenshke, Irgiz, Zhaman-Kargala, Kamenka, Emba Nehirleri havzasında kömür, moloz taş, kil, kireçtaşı ve alçıtaşı tortularının tespit edilmesi oldu.⁶⁰

Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'ne ve Üyelerine Dönük Siyasî Baskılar

1920-1930 yılları arasında bilimsel toplulukların çalışma ilkeleri, amaçları ve hedefleri, üyelik ve faaliyetlerine ilişkin eleştiriler artmaya başladı. Mart 1936'da Aktöbe'de ilk bölgesel yerel bilgi konferansı düzenlendi. Bu konferans, on iki kişilik bir bölgesel konsey seçti. Fakat bunların yarısından fazlası daha sonra tutuklandı. Kazakistan Araştırmaları Derneği'nin Aktöbe Şubesi, şahsiyet kültürünün idarî komuta sistemini güçlendirme ortamında zor bir dönemde kuruldu ve çalışmalarını yürüttü. Bu

⁵⁶ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 8, L. 52.

⁵⁷ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 62, L. 6.

⁵⁸ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 58, L. 4.

⁵⁹ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 65, L. 1.

⁶⁰ R. Chromites Segedin, *Aktöbe Bölgesinin Tarihinden*, Aktyubinsk: Basımcılık, 1991, s. 102.

nedenle, Cumhuriyetçi Yerel Tarih Bürosu'nun 16 Aralık 1938 ve 31 Ocak 1939 tarihli toplantılarında bölgesel yerel tarih örgütlerinin faaliyetlerinin *halk düşmanları* tarafından suiistimal edildiğine karar verildi.⁶¹ Bu sebeple Derneğin Aktöbe Şubesi üyelerine karşı siyasî baskılar artırıldı ve bir kısmı tutuklandı. Burada kısaca Kudaybergen Kuanuly Zhubanov, Tel Zhamanmurunov ve Nikolay Kadoççın'ın akıbetlerinden bahsetmek gerekir.

XX. yüzyılın başlarında Ibray Altınсарın'ın Kazak bozkırındaki eğitime dair fikirleri, Ahmet Baytun, Miryakup Devletov, S. Kubeev, M. Zhumabayev, Zh. Aymauytov, K. Kemengerov, T. Shonanov gibi Kazak halkının diğer önde gelen temsilcileri tarafından devam ettirildi. Kudaybergen Kuanovich Zhubanov'un XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarındaki Kazak aydınlarının halefi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kazak halkının dilbilim alanındaki ilk profesörlerinden olan Kudaybergen Kuanovich Zhubanov, kısa fakat parlak yaşamıyla Kazakistan'ın bilimsel ve sosyo-kültürel hayatında derin izler bıraktı. Çağdaşlarının ifadesine göre Zhubanov, Kazak dilbiliminin kurucusu, aynı zamanda psikoloji, edebiyat ve tarih biliminin önde gelenlerindendi. Kazak yazarlardan M. Auyezov, Zhubanov'u: *Kazak Sovyet dil biliminin atası*; yazar Musrepov ise *bilimin ışığı* olarak tarif etmiştir.⁶²

Zhubanov, 1920'lerde Aktöbe Bölgesi'ne bağlı Temir ilçesinde Halk Eğitim Müfettişi olarak bulunuyordu. 1925 yılında Aktöbe Gubono'da eğitimci-metodolog olarak çalışmaya devam etti. Okuma yazma bilmeyen nüfusun sayısını tespit etti ve okuma yazma kursları açarak araştırma faaliyetlerinde bulundu. 1928'lerden itibaren Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Eğitim Komitesi'nde müfettiş olarak görev alarak öğretmenlerin bilimsel ve metodolojik çalışmalarına liderlik etti. 1929'da Leningrad Doğu Halkları Enstitüsü Türkoloji Bölümü'nde, bir yıl sonra ise SSCB Bilimler Akademisi Dil ve Düşünce Enstitüsü'nde yüksek lisansa başladı. 1932 yılında Kazak Pedagoji Enstitüsü'nde profesör ve Kazak Dili Bölümü başkanı oldu. Zhubanov, Kazak dilbiliminin güncel problemlerinin çözümüne büyük katkılar sağladı. Genel dilbilim, modern Kazak Dili ve Türkçe konularında verdiği dersler sadece öğrencilerin değil, geniş bir Kazak aydın çevresinin de ilgisini çekti. *Türk Dillerinin Söz Dizim Tarihi*, *Yardımcı Fiiller*, *Yardımcı ve Birleşik Fiillere İlişkin Notlar* ve diğer eserleri,

⁶¹ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 82, L. 23

⁶² Salima S. Seitenova-Makpal K. Zhazykova-Gulim Y. Yeleussinova-Elizavetta I. Isibaeva-Zhaidarman A. Ganibaeva, "Questions of Pedagogy in the Works of Professor k. Zhubanov", *Opción*, Año: 35, No: 88 2019, s. 458-469.

Türkologlar tarafından çok beğenilmiş ve hiç bir zaman anlam ve önemini kaybetmemiştir.⁶³

Zhubanov'un Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi ile teması 1926 yılında gerçekleşti. Zhubanov 5 Nisan 1926 tarihinde Derneğe bölgenin kültürel, günlük ve etnografik koşulları hakkında materyal toplamada yardımcı olabileceğini bildirdi.⁶⁴ Aktöbe Şubesi'nin çalışmalarında halkını, geleneklerini ve adetlerini derinden seven ilerici bir entelektüel aydın imajıyla kendisini gösterdi. O eğitim olmadan, müzeler ve kütüphaneler gibi kültür merkezlerinin iyi organize edilmiş çalışmaları olmadan genç devletin tarihsel olarak ilerlemesinin mümkün olmayacağına inanıyordu. Zhubanov'un Kazakistan Araştırmaları Derneği'nin Aktöbe Şubesi'nin çalışmalarına aktif katılımı, toplumun bilimsel yaşamını düzenleyecek olan temel ilkeleri anladığını göstermektedir. Zhubanov'un bilimsel mirasını incelemek için dilbilimciler ve edebiyatçılar tarafından yapılan büyük çalışmalar, elde edilen materyaller ve bu materyallerin sistemleştirilmesine rağmen, biyografisine ilişkin yeni sayfalar açılmaya devam etmektedir. Kazakistan Araştırmaları Derneği'nin Aktöbe Şubesi'nin aktif bir üyesi olan Kudaibergen Kuanuly Zhubanov, Sovyet Yüksek Mahkemesi kararıyla 25 Şubat 1938'de tutuklanmış ve ölüme mahkûm edilmiş, 3 Ekim 1957'de ise aklanmıştır.⁶⁵

Kazakistan Araştırmaları Derneği'nin Aktöbe Şubesi'nin tutuklanan ve hüküm giyen diğer bir üyesi Aktöbe Bölgesi Irgiz ilçesinden ve Alaş Partisi mensuplarından Tel Bukpanuly Zhamanmurunov'dur (1888-1938).⁶⁶ Zhamanmurunov, 1920'de Komünist Parti'ye üye olmuş ve eğitimine Moskova Ulusal Ekonomi Akademisi'nde devam etmiştir.⁶⁷ Tarım konusunda yetkin bir uzman olan Zhamanmurunov, 1921 yılı Temmuz ayında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Tarım Komiseri yardımcılığına atanmış, 1921-1929 yılları arasında Kızılorda ve Orenburg Tarım Komiserliği'nde lider pozisyonlarında çalışmıştır. Projeleri Irgiz, Uilsky, Tabynsky, Klyuchevny ilçelerinde ve Kazakistan genelinde uygulanmış, barajların inşa edilmesi ve Chervonny Progress su pompalarının kullanılmaya başlanmasıyla ilk kez sulanan arazilerde darı ekimi gerçekleştirilmiştir.⁶⁸

---

⁶³ K. Berzhanov, *Eğitimin Geliştirilmesinde Rus-Kazak Topluluğu*, Alma-Ata: Kazakistan, 1965, s. 324-325.

⁶⁴ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 7, L. 16.

⁶⁵ <https://pricom.kz/obshhestvo/repressii-protiv-natsionalnoy-intel.html>.12.08.2021.

⁶⁶ <https://avestnik.kz/kto-on-tel-zhamanmurynov-2/>.13.08.2021.

⁶⁷ *Kazakistanlı Khalyk Komiserleri*, s. 191.

⁶⁸ <https://avestnik.kz/kto-on-tel-zhamanmurynov-2/>.13.08.2021.

Zhamanmurunov, 1932-1933 yılları arasında Çimkent'te bulunan Deve Yetiştiriciliği Araştırmaları Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı.⁶⁹ 1934 yılında Bölge Plânlama Dairesi Başkanı olarak Aktöbe'ye gönderildi ve Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'nin Tarım Bölümü başkanlığını yaptı.⁷⁰ Tel Bukpanuly Zhamanmurunov, 25 Şubat 1938'de SSCB Yüksek Mahkemesi'nin kararıyla ölüme mahkûm edilmiş, 31 Mart 1958'de delil yetersizliğinden dolayı ölümünden sonra aklanmıştır.⁷¹

Hüküm giyenlerden bir diğeri ise Samara doğumlu olan Nikolai Alekseevich Kadochkin'dir. 1927 yılı Mayıs ayında İl Yürütme Komitesi Başkan Yardımcısı olarak Aktöbe'ye gönderilen Kadochkin, Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi'ne üye olarak kabul edilmiştir.⁷² 1932'de ise Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Toplumsal Hizmetler Halk Komiseri olarak atanmıştır.⁷³ Nikolai Alekseevich Kadochkin, 20 Ağustos 1938'de tutuklanmış ve Sovyet Ceza Kanunu'nun 58-2, 58-7, 58-11. maddeleri uyarınca hüküm giymiştir. 28 Haziran 1940'ta delil eksikliği nedeniyle dava düşmüştür.⁷⁴

Kazakistan Araştırmaları Derneği Aktöbe Şubesi kurucu üyelerinden Boris Vasilievich Tishkov 10 Ağustos 1940'ta Bölge Mahkemesi tarafından 15 yıl hapis cezasına çarptırılmış, 15 Mart 1957'de ise aklanmıştır. Yine Aktöbe Sağlık Dairesi Başkanı Gavriil Yemelyanovich Petryuk, Bölge Mahkemesi tarafından 21 Ocak 1939'da 20 yıl çalışma cezasına çarptırılmış, 20 Mayıs 1958'de ise aklanmıştır.⁷⁵ Temir ilçesinden öğretmen ve 1926'dan itibaren Komünist Parti üyesi bulunan Salykh Ainabekov ise 25 Aralık 1937'de Aktöbe Bölge NKVD'si Üçlü Mahkemesi/Troyka tarafından 10 yıl çalışmaya mahkûm edilmiş, daha sonra 17 Ocak 1939'da ise Kazak NKVD'si tarafından serbest bırakılmıştır.⁷⁶

Sonuç

Kazakistan Araştırma Derneği'nin Aktöbe Şubesi ve çalışanları Aktöbe Bölgesi'nin tarihî ve doğal kaynaklarının araştırılmasında ilk bilimsel faaliyetlerin

---

⁶⁹ *Kazakistanlı Khalyk Komiserleri*, s. 192.

⁷⁰ Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 79, L. 75

⁷¹ *1937-1938'de Kazakistan'daki Siyasi Baskılar, Belgeler Koleksiyonu*, Almatı, 1998, s. 276.

⁷² Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 79, L. 72.

⁷³ *Kazak Khalyk Komiserleri*, s. 229.

⁷⁴ [https://ru.openlist.wiki/Kadochkin_Nikolai_Alekseevich_\(1894\).13.08.2021](https://ru.openlist.wiki/Kadochkin_Nikolai_Alekseevich_(1894).13.08.2021).

⁷⁵ [https://ru.openlist.wiki/Petryuk_Gabriel_Emelyanovich_\(1883\).13.08.2021](https://ru.openlist.wiki/Petryuk_Gabriel_Emelyanovich_(1883).13.08.2021).

⁷⁶ [https://ru.openlist.wiki/Ainabekov_Salykh_\(1900\).13.08.2021](https://ru.openlist.wiki/Ainabekov_Salykh_(1900).13.08.2021).

temellerini attılar. Kazak dilbiliminin kurucusu Kudaibergen Zhubanov, Kazakistan Araştırmaları Derneği'nin Aktöbe Şubesi'nin çalışmalarında aktif rol aldı. Kazakistan Cumhuriyeti Halk Komiserleri'nden S.D. Sergeev, T.B. Zhamanmurunov ve N.A. Kadochkin Aktöbe Bölgesi'nde çalıştıkları yıllarda Derneğin Aktöbe Şubesi üyesiydiler. Derneğin Aktöbe Şubesi'nin kuruluşunda aktif rol aldığı Aktöbe Tarih ve Yerel İlim Müzesi, Aktöbe bölgesinin en büyük araştırma, kültür ve eğitim merkezlerinden biridir.

Kazakistan'ın 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını kazanmasından sonra gerek bu kötü devrenin bıraktığı izleri hafızalardan silmek, gerekse siyasî baskı mağdurlarına itibarlarını iade etmek için önemli adımlar atıldı. 14 Nisan 1993'te *Kitlesel Siyasî Baskı Mağdurlarının Rehabilitasyonu İlişkin Kanun* kabul edildi.⁷⁷ Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev vatandaşların ve kamu derneklerinin taleplerini göz önüne alarak çıkarılan bir kararnâme ile 31 Mayıs 1997 gününü *Ulusal Uzlaşma ve Siyasî Baskı Kurbanlarını Anma Yılı* ilân etti.⁷⁸ Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev siyasî baskı mağdurlarının rehabilitasyonu sürecine yeni bir ivme kazandırarak, siyasî baskı mağdurlarının tamamen rehabilitasyonu için bir Devlet Komisyonu kurdurdu. Tokayev bir beyanâtında *haksız yere mahkûm edilenlerin anısını koruyarak, temeli bağımsızlığımız olan parlak bir geleceği inşa edebileceğiz* diyerek, geçen yüzyılın en acımasız trajedilerinden birinde siyasî baskıya marûz kalan ve acı çeken herkesi saygıyla anmak her Kazakistan vatandaşının görevi olduğunu belirtti.⁷⁹

---

⁷⁷ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1001939.13.08.2021.

⁷⁸ https://adilet.zan.kz/rus/docs/U970003443_.13.08.2021.

⁷⁹ <https://www.zakon.kz/5025076-tokaev-poruchil-sozdat-komissiyu-po>. 13.08.2021.

Kaynaklar

Arşiv belgeleri

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 7.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 8.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 14.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 45.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 49.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 58.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 62.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 65.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 73.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 79.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 82.

Aktöbe Bölgesi Devlet Arşivi, F. 497, Op. 1, D. 90.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, F. 693, Op. 1, D. 1.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, F. 693, Op. 1, D. 56.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, F. 693, Op. 1, D. 77.

İnceleme-Araştırma Eserler

BERZHANOV K., *Eğitimin Geliştirilmesinde Rus-Kazak Topluluğu*, Alma-Ata: “Kazakistan”, 1965.

ÇAKIR Nurettin, “Gulag Kamplarında Göz Ardı Edilen Bir Unsur Olarak Kadın”, *Turkish Studies*, Volume: 13/12, 2018, pp. 95-109.

DEMİRCİ H., “Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt. 127, Sayı: 251, 2021, s. 241-268.

DİLEK İ., “Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 48, 2019, ss. 27-81.

GÜCÜYETER B., İsa Yılmaz, “Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti Örneğinde Edebiyat Eğitimi ve İdeoloji”, *Turkish Studies*, Volume: 7/4, 2012, pp. 1825-1834.

GÜRKAN Ü., “S.S.C.B. Siyasî Rejiminin Ana Hatları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. 21, Sayı: 1, 1964, ss. 155-198.

HALMET M., “Türkistan Muhtariyeti'nin Yıkılışının 80. Yıl Dönümü Münasebetiyle Sovyet Rusya'nın 1937-1938 Yıllarında Türkistan'da Uyguladığı Kızıl Terör ve Sonuçları”, *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, Vol 4, Issue:14, 2018, pp. 1413-1424.

HALMET M., “Türkistanlı Ceditçi Şair Elbek'in Dil Konusundaki Fikirleri Ve Fikirleri Uğrunda Verdiği Mücadele Hakkında Bir Değerlendirme”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 8/4, 2019, ss. 2125-2142.

Kazakistan Araştırmaları Derneği Bildirileri, Kızıl-Orda, 1926, Cilt 6, Sayı 1.

Kazakistan Araştırmaları Derneği Bildirileri, Kızıl-Orda, 1927, Cilt 8, Sayı 1.

Kazakistanlı Khalyk Komiserleri. 1920-1946: Ömirbayandyk Anyyqtamalyk, Almatı, 2004.

KHAIRMUKHANMEDOV N., “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları”, *Bilig*, Sayı: 41, 2007, ss. 155-174.

PİPES R., “Lenin's Gulag”, *academicresearchJournals*, Vol: 2 (6), 2014, pp. 140-146.

PRUSS A., *Aktöbe Yerel Tarih Toplumunun Tarihinden*, Aktyubinsk: Polygraphy, 1991.

SEGEDİN R. C., *Aktöbe Bölgesinin Tarihinden*, Aktyubinsk: Basımcılık, 1991.

SEİTENOVA S. S., K. Zhazykova, Gulim Y. Yeleussinova, Elizavetta I. Isibaeva, Zhaidarman A. Ganibaeva, “Questions of Pedagogy in the Works of Professor K. Zhubanov”, *Opción*, Año: 35, No: 88 2019, pp. 458-470.

ZHUKOV Y. M., Roya Talibova, “Stalin’s Terror and The Long-Term Political Effects of Mass Repression”, *Journal of Peace Research*, Volume: 55, Number: 2, March 2018, pp. 1-36.

1937-1938’de Kazakistan’daki Siyasî Baskılar, Belgeler Koleksiyonu, Almatı, 1998.

Sürelî Yayınlar

Abdulvahab, “Türkistan’da Mahkeme ve Öldürüşler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 101, 1938, s. 44-52.

Mustafa, “Yurt Vaziyeti”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 62, 1934, s. 4-6.

“Mücadele Kurbanları”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 100, 1938, s. 9-14.

Oktay, “Mücadele Kurbanları”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 100, 1938, s. 9-14.

Oktay, “Türkistan’da Öldürüşler, Sürüş ve Kamaşlar”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 104-105, 1938, s. 27-34.

“Türkistan’da Kanlı Terör”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 61, 1934, s. 2-5.

“Türkistan Haberleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 13, 1930, s. 36-40.

“Türkistan Haberleri: Türkistan’da Kanlı Terör Devam İtmektedir”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 62, 1934, s. 36-38.

“Türkistan’da Öldürüşler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 110, 1939, s. 38-39.

Elektronik Kaynaklar

[https://ru.openlist.wiki/Kadochkin_Nikolai_Alekseevich_\(1894\).14.08.2021](https://ru.openlist.wiki/Kadochkin_Nikolai_Alekseevich_(1894).14.08.2021).

[https://ru.openlist.wiki/Petryuk_Gabriel_Emelyanovich_\(1883\).14.08.2021](https://ru.openlist.wiki/Petryuk_Gabriel_Emelyanovich_(1883).14.08.2021).

[https://ru.openlist.wiki/Ainabekov_Salykh_\(1900\)](https://ru.openlist.wiki/Ainabekov_Salykh_(1900)).14.08.2021.

<https://avestnik.kz/kto-on-tel-zhamanmurynov-2/>.13.08.2021.

<https://pricom.kz/obshhestvo/repressii-protiv-natsionalnoy-intel.html>.12.08.2021.

<https://avestnik.kz/kto-on-tel-zhamanmurynov-2/>.13.08.2021.

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1001939.13.08.2021.

https://adilet.zan.kz/rus/docs/U970003443_.13.08.2021.

<https://www.zakon.kz/5025076-tokaev-poruchil-sozdat-komissiyu-po-> 13.08.2021.

<https://www.dissercat.com/content/kraevedcheskoe-dvizhenie-na-evropeiskom-severe-rossii-v-1920-1930-e-gody>.13.08.2021.

MIKHAILOVA T., “Gulag, WWII and the Long-run Patterns of Soviet City Growth”,
https://mpa.ub.uni-muenchen.de/41758/1/MPRA_paper_41758.pdf, 202.
15.10.2021.